

Всеукраїнський студентський економічний форум 10. ВВП: проблеми сутності та коректності показника і методів його обчислення. 12.06.2019

Зміст

ВВП нас оточує всюди. Це авто, одяг, лікарі й перукарі. Все це частина ВВП. Деякі люди виробляють товари або авто чи одяг. Інші, наприклад, перукарі або лікарі виробляють послуги. Оця сума вартості товарів та послуг і є ВВП. Або можливо скласти доходи України за рік і також отримати ВВП. Проте, твердження, що чим більше ВВП, тим краще рівень життя – є помилковим. Ми звикли усі, що особливо у передвиборчий період, або під час звітування уряду з усіх ЗМІ лунає про те, що показник ВВП зростає, і це свідчить про підйом економіки. З цього твердження чимало громадян виводять думку про те, що й рівень життя нібито підтягується. Ні! Ну, наприклад, ВВП не показує наскільки рівномірно розподіляються блага. Адже всі враховані доходи може отримувати лише частина людей. Або складно порахувати який збиток завдається навколишньому середовищу – велика кількість авто забруднює повітря і це означає сильне забруднення. Побудувати міст та зруйнувати міст – це теж ВВП. Знов мова про точність та коректність.

При цьому ВВП навіть не включає деякі дуже важливі послуги, наприклад, догляд дитини. Припустимо ваших дітей доглядає няня або гувернантка – вона отримує дохід, адже вона надає послуги. Але якщо ви самі цим займаєтесь, ви не отримуєте доходу і тому це не входить у ВВП. Тобто ВВП не вимірює таку послугу. І сьогодні ВВП навіть не є коректним показником того, що країна виробляє щорічно. ВВП не відображає адекватного стану економіки. Замість нього можуть запропонувати розраховувати продуктивність праці, оскільки саме від цього показника залежить рівень життя та стан здоров'я громадян. Так вважають у Світовому банку та МВФ.

Отже – ВВП – валовий внутрішній продукт, макроекономічний показник, який відображає ринкову вартість усіх кінцевих товарів та послуг (тобто призначених для безпосереднього вжитку, використання або застосування), вироблених за рік в усіх галузях економіки держави для споживання, експорту або накопичення незалежно від національної приналежності факторів виробництва, які були використані.

Валовий внутрішній продукт обчислюють трьома методами.

1) *За потоком витрат (метод кінцевого використання):*

$$Y = C + I + G + X_n,$$

де Y — **валовий внутрішній продукт**;

C — **особисті споживчі видатки** (витрати домашніх господарств на різноманітні товари і послуги: на хліб, цукор, одяг, побутову техніку, комунальні послуги тощо);

I — **валові приватні інвестиції** (витрати підприємців на закупівлю машин, устаткування, будівництво, зміну запасів тощо);

G — **державні видатки** (усі витрати держави, пов'язані з безпосереднім виробництвом товарів та послуг).

Трансфертні платежі (виплати безробітним, інвалідам, пенсіонерам) не включаються до складу ВВП;

X_n — **чистий експорт**, (витрати іноземців, різниця між експортом (товарами та послугами, які виробляються в одній країні і продаються в іншій) та імпортом (товарами і послугами, які купуються певною країною в інших країнах)).

Наведене рівняння називають основною тотожністю національних рахунків.

2) *За сумою доходів (розподільчий метод).* За цим методом величина ВВП становить суму первинних (факторних) доходів економічних суб'єктів.

$$Y = w + R + I + P + A + T_n,$$

де Y — **валовий внутрішній продукт**;

w — **заробітна плата**

R — **рентні платежі**

I — **процент** виплати з грошового доходу приватного бізнесу постачальникам грошового капіталу

P — **прибуток**

A — амортизаційні відрахування

Tп — *непрямі податки* (податок на додану вартість, акцизний збір, мито).

Оскільки витрати одних економічних суб'єктів є водночас доходами інших, *валовий внутрішній продукт, розрахований за сумою витрат, дорівнює валовому внутрішньому продукту, розрахованому за сумою доходів*. Так, для підприємця зарплата персоналу — це витрати, а для домогосподарств — форма доходу.

3) **Метод доданої вартості (виробничий метод)**. Визначає величину ВВП як загальну суму доданих вартостей. При цьому враховується тільки річний обсяг кінцевих товарів і послуг, створених на території певної країни. Для правильного обчислення ВВП необхідно враховувати всі продукти, створені в певному році, але без повторного (подвійного) рахунку. Власне тому вже в самому визначенні ВВП йдеться про кінцеві товари і послуги, які споживаються в межах домашніх господарств чи підприємств і не беруть участі у виробництві нових товарів і послуг, на відміну від проміжних товарів і послуг. Якщо у ВВП включити проміжні товари і послуги, то ми неминуче отримаємо не об'єктивно завищену оцінку ВВП.

Виключити повторний рахунок дає змогу додана вартість. Додану вартість визначають як різницю між обсягом виробленої продукції та поточними витратами на придбання сировини, матеріалів, палива, енергії, послуг в інших підприємствах. Додана вартість становить ринкову ціну продуктів підприємства за вирахуванням ринкової ціни спожитої сировини і матеріалів, придбаних у постачальників.

$$ВВП_{дв} = A_p + O_n + B_{мк} + P + ПЛ_n, \text{ або } ВВП_{дв} = ДВ.$$

ВВП, обчислений за виробничим методом, є валовою доданою вартістю на економічній території країни в цінах виробництва.

Також!

Розрізняють номінальний та реальний ВВП

Увага!

Усі макроекономічні показники обчислюються у поточних цінах!

Поточні ціни — це фактичні ціни того року, який є предметом обліку або аналізу. У зв'язку з цим рівень та динаміка ВВП залежить не лише від зміни обсягів національного виробництва, але і від зміни цін. Для того, щоб розмежувати вплив цих факторів розрізняють номінальний і реальний ВВП.

Номінальний ВВП — річний обсяг кінцевих товарів і послуг, виражений у поточних цінах.

Реальний ВВП — річний обсяг кінцевих товарів і послуг виражений у постійних (незмінних) цінах, тобто в цінах базового року.

Для корегування грошового вираження ВВП з урахуванням динаміки цін використовують **дефлятор ВВП**.

$$\text{Дефлятор ВВП} = \frac{\text{Номінальний ВВП}}{\text{Реальний ВВП}} \times 100\%$$

Звідси:

$$\text{Реальний ВВП} = \frac{\text{Номінальний ВВП}}{\text{Дефлятор ВВП}} \times 100\%$$

Оскільки реальний ВВП відображає ринкову вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених у країні за рік і виміряну у постійних цінах (грошах, які мають незмінну купівельну спроможність) він є точнішим (у порівнянні з номінальним ВВП) показником функціонування національної економіки.

Але слід враховувати, що реальний ВВП вимірює обсяг сукупного виробництва і не відображає змін у рівні життя окремих індивідів. Так, у випадку, коли кількість населення у країні швидко зростає, збільшення ВВП не є свідченням зростання доходів окремих людей. З цих причин обґрунтованішим показником рівня життя людей є обсяг *ВВП на душу населення*, а також зміни в реальному ВВП на душу населення.

Зазначимо:

ВВП враховує лише кінцеві товари та послуги і не враховує проміжних товарів та послуг. Він також не враховує купівлю товарів, які вже були у вжитку, купівлю-продаж акцій та облігацій, трансфертні платежі.

ВВП враховує лише додану вартість на кожній стадії виробництва і не враховує проміжний продукт.

Звідки узявся цей показник? Кузнець Семен Абрамович, який отримував освіту у Рівно та Харкові, працював у статистичному відділі Центральної ради профспілок України, яку згодом і очолив у тому ж самому Харкові, а у 1922 році емігрував до США і є тією людиною, яка навчила світ рахувати ВВП.

Пізніше Семен Кузнець став Саймоном Смітом, американським економістом, представником неокейнсіанства. Саймон тримав неабиякий досвід та економічні знання у США - очолював Комітет з економічного зростання у Національному бюро економічних досліджень, був професором Гарвардського університету, викладав у Пенсильванському університеті, університеті Джона Гопкінса, також був почесним доктором багатьох американських вузів, зокрема, Принстонського, Колумбійського, Пенсильванського університетів. Його докторанти, Мілтон Фрідман та Роберт Фогель, стали нобелівськими лауреатами в області економіки. Звісно, й сам Саймон був Нобелівським лауреатом з економіки (четвертим). У цьому місці ви маєте пригадати, що Нобель не визнавав премій з економіки і таку премію свого часу запровадив Шведський банк, а не Нобель за своїм заповітом. Ми про це вже говорили.

Так от одним з найбільших досягнень вченого стала розробка загальноприйнятого показника «валовий національний продукт (ВНП) на душу населення», який і сьогодні використовують у всьому світі для порівняння економічного розвитку країн. Уперше такі розрахунки для конгресу США Саймон провів у 1934 році, а вже через десять років, у 1944-му, це стало загальносвітовою практикою. До 1991 року базовим показником у макроекономічних дослідженнях був валовий національний продукт (відображав вартість створених благ лише резидентами на відміну від ВВП), потім основним індикатором для сумісності із системою національних рахунків ООН став ВВП.

Ще деякі відкриття Саймона. Спершу для США, а потім і для інших країн, йому вдалось встановити ряд економічних закономірностей. Наприклад, так звані «цикли Кузнеця», за якими кожні 20-22 роки відбувається зростання технічного прогресу, населення та національного доходу. За ними, однак, неодмінно слідує спад. Ще одна закономірність отримала назву «закону Кузнеця» для економіки країн, що розвиваються. Вона свідчить, що в перші десять років розвитку нерівність у розподілі доходів буде різко зростати, потім з'являться тенденції до вирівнювання. Саймон першим з економістів, ще у 60-х роках минулого століття розкрив роль людського фактора в якості однієї зі складових економічного зростання.

Він стверджував, що саме люди, з їх майстерністю, досвідом і спонуканнями до корисної економічної діяльності, є найбільшим капіталом країни.

Сьогодні все частіше лунають думки про те, що у час високих технологій потрібно враховувати інші кількісні критерії економічного росту і ВВП не відображає реалій. Прихід ери загальної цифровізації і поява цілих галузей економіки, що працюють виключно в Інтернеті дало поштовх до пошуку нових підходів до розрахунку виробляємих товарів та послуг і також добробуту населення.

Існує декілька альтернативних методів оцінки економічного росту та національного багатства, наприклад, так званий «зелений ВВП», коли з традиційного валового продукту вираховується вартість екологічних витрат. А вони у деяких країнах можуть досягати дуже високих значень і серйозно корегувати благосну картину економічного росту, проте компенсувати наслідки екологічних катастроф або природних катаклізмів поки що не знають як. Адже на усунення таких наслідків підуть ресурси і праця, а їх потрібно виробити. А якщо вони були вироблені, а потім використані – то це вже повторний рахунок.

Ще одна альтернатива традиційному ВВП – так званий індикатор справжнього прогресу або GPI. При його розрахунку традиційно враховується вартість усіх вироблених товарів та послуг у грошовому вимірі, але потім сюди додається довгостроковий ефект від товарів тривалого використання та несплаченої домашньої роботи, а вираховуються витрати від корупції, криміналу та погіршення навколишнього середовища. Також тут враховується ступінь майнового розшарування суспільства, рівень держборгу та ступінь демографічного навантаження на економіку. Проте, як вирахувати правильно домашню працю та витрати від корупції поки що заявлено не було. Кілька років тому на Давоському форумі був представлений індекс інклюзивного розвитку. Ще є індекс щастя та гедоністичний індекс. Але всі ці індекси також поки що не здатні замінити такий агрегований показник, як ВВП.

Є й альтернативні думки з приводу сутності показника ВВП.

Так, звісно, ВВП корисний для визначення розміру економіки у порівнянні її з іншою та дозволяє скласти таблицю важливості економік відносно одна іншої. Але економісти кейнсіанської школи перетворили ВВП у надважливий статистичний показник для оцінки ефективності макроекономічної ПОЛІТИКИ! І у політиків та у їх радників швидко увійшло у звичку витрачати кошти, припускаючи, що це сприяє економічному

зростанню у рамках статистики ВВП у такій же мірі, як і збільшення продуктивності приватного сектору.

Наприклад, ВВП може розраховуватись на основі показників діяльності компаній, які є динамічними та створюють передову продукцію. Але є й інші компанії, які залежать від субсидій і, можливо, мають не таку цінність для економіки, як перші, але знаходяться у полі інтересів політичних осіб. До того ж, варто пам'ятати про вартість державних послуг, які обов'язкові – хоче хтось цього чи ні та які у вигляді податків споживають фінансові ресурси, які могли б піти на, дійсно, потрібні товари.

З цим згодні і представники австрійської школи економіки. Фон Мизес писав: «спроба визначити у грошовому виразі багатство нації або усього людства настільки ж серйозна, наскільки міфічні спроби вирішити загадки Всесвіту за допомогою розмірів піраміди Хеопса».

Після другої світової війни, уряди США та Великобританії обрали у якості драйверу економічного росту грошову експансію, взявши за основу кейнсіанську та монетаристську макроекономічні політики. Традиція збережень у промислових інвестиціях була неминуче та суттєво підірвана. Спад накопичень обох економік був викликаний грошовою інфляцією та нестабільними для продуктивних капіталовкладень економічними умовами, спричиненими збільшенням грошової маси, що легко простежується з Теорії капіталу. Це привело до того, що виробництво, під впливом нестабільних витрат як на залучення капіталу, так і на інші фактори виробництва, скоротилося, внаслідок чого ці економіки підпадали у все більшу залежність від споживання. Таким чином кейнсіанство та монетаризм, у більшій мірі, базуються на ілюзії, що статистичні показники ВВП реально відображають економічний ріст, а не приріст грошової маси у економіці. Тобто, сталося прийняття бухгалтерської тотожності за дещо реальне.

Ще один момент – питання кількісної оцінки української економіки впирається в умовність систем виміру різноманітних параметрів та точність даних, якими ми маємо оперувати. Дані до 1991 року взагалі складно визнати значимими, оскільки статистика часів СРСР формувалася за зовсім відмінними від сучасних принципами, проводила вимірювання у штучно оцінюваній валюті та в економіці регульованих цін, а результати, навіть, для внутрішнього використання активно корегувалися. З того часу вона стала більш адекватною, але низка питань все одно залишилася.

Одне з них – як врахувати частку тіньової економіки (не враховані прибутки та заробітки). Також серйозним є питання штучного завищення цін, у тому числі, на державні підряди та на будівельні. Ще одним наслідком минулих періодів є практика змінення цін на товари, що завозяться для

зниження мита. Можуть бути й такі товари, які вироблено чесно, але з тієї чи іншої причини, їх було втрачено, яскравий приклад – експорт, поставлений покупцям у кредит, який потім не повертають.

Ще пару слів про некоректність показника. Ви вже зрозуміли, що «будуємо вежу – це ВВП, руйнуємо вежу – це ВВП», принаймні так виходить з методики обчислення. У рамках ВВП неможливо відокремити створення нової вартості від її перерозподілу і навіть від її ліквідації. Наприклад, незакінчена будівля завжди залишається не здатною до експлуатації, але на практиці є комбінацією перерозподілу коштів від інвесторів до відрядників та робітників і знищення матеріальних ресурсів, але з точки зору ВВП вона нічим не відрізняється від добудованого та переданого в експлуатацію об'єкту (дещо меншого масштабу).

Також важко асоціювати із розвитком країни частку ВВП, яка приходить на торгівлю. Коли частка торгівлі у ВВП зростає, сам ВВП може не змінюватись, у той час, коли обсяг продукції, що виробляється буде скорочуватись.

Саме така ситуація в Україні сьогодні. Так вже сталося, що майже 20% ВВП України – це гуртова та роздрібна торгівля. Саме вона у нас головний драйвер росту номінального ВВП. Промисловість – 15%, Слґ у ВВП займає 11%, 10% - будівництво та 4% ІТ сектор. І якщо, в цілому, економіка стагнує, реальний сектор майже не розвивається, то саме торгівля показує непогані результати. За рахунок чого? Так росте ж зарплатня – ось вам ріст роздрібних продаж. До того ж на цей ріст також впливає притік приватних валютних переказів з-за кордону. У 2018 році перекази українських заробітчан дорівнювали 11,6 млрд долл! Більше половини з них було обміняно на гривню. Зрозуміло, що частина цих грошей пішла на купівлю товарів та послуг. Ось вам і ефект росту за рахунок грошей гастарбайтерів! Гроші українці заробляють за кордоном, а от витрачають в Україні. Наслідком цього є збільшення внутрішнього споживчого попиту, зростання продажів та ріст ВВП. Все просто.

Але усі почали помічати, що не дивлячись на зростання показників ВВП та середньої зарплатні – реальна купівельна здатність українців падає. Адже ціни ростуть також.

Економісти у таких випадках, та й взагалі для більш точного аналізу рекомендують розраховувати валовий національний дохід на душу населення – ВНД. Тобто сукупний агрегований показник ВНД або ВВП (оскільки для більшості країн ці показники є взаємозамінними) на середньорічну чисельність населення країни. Такий показник дає приблизну уяву скільки вироблених товарів та послуг отримав би кожний житель країни, якщо б

річний дохід було розподілено між усіма громадянами порівну. Індекс ВНД є базовим у міжнародній статистиці і відображає рівень життя та добробуту в країні. Але й він не є остаточно коректним. Індекс не показує наскільки рівномірно розподіляються доходи. Наприклад у країнах з однаковим ВНД може бути зовсім різна картина у частках середнього класу та незаможних домогосподарств, а основна частина національного доходу може взагалі концентруватися в руках вузької групи. Також не враховує працю у домашніх господарствах, тіньову економіку, не враховує збитки, які наносить навколишньому середовищу виробництво та надає рівне значення корисним та шкідливим для суспільства продуктам.

У методології Світового банку, який щорічно розраховує показники на душу населення всі країни і території класифікуються за трьома категоріями: 1. Країни з високим рівнем доходу на душу населення (від 12.616 долл та вище). 2. Країни із середнім рівнем доходу на душу населення (від 1.036 до 12.615 долл). 3. Країни з низьким рівнем доходу на душу населення (від 1.035 та нижче).

Сьогодні такі дослідження Світового банку включають 190 країн-учасниць ООН, а також ряд адміністративних територій з особливим статусом. Крім Ватикану, Монако, Бермудів та Ліхтенштейну, які не бажають надавати щорічну статистику за таким показником та Венесуели, Північної Кореї та Сирія – які не можуть її надати.

Мабуть вам також буде цікаво, що Україна у рейтингу країн за обсягом ВВП займає 60 місце із 190 країн, а от за розміром ВНД на душу населення – 139!

Отака розбіжність. Ми вже з вами знаємо, що питань багато до розрахунків, головне з них – обсяги тіньової економіки. Додається ще одне – кількість населення. В Україні перепису не було з 2000 року. про це ми також з вами будемо говорити у наших майбутніх випусках..

А зараз трохи про складники у розрахунках ВВП.

Складники ВВП також дуже сильно відрізняються за своїм впливом на майбутнє економіки – так званому мультиплікативному ефекту. Створене обладнання дає більший мультиплікативний ефект, ніж вироблений товар споживчого попиту. Важко робити висновки і про доходи домогосподарств в Україні. Причина – тіньова економіка та невраховані статки.

Так само важко визначити й витрати бюджету в Україні. І навіть резерви важко оцінити, не дивлячись на те, що їх склад публікується, - чимало непрозорих статей, а деякі з великою ймовірністю є незворотними кредитами (гроші, передані банкам, установам в обмін на привілейовані папери).

Ну і залежність від долару також допомагає маніпулювати даними ВВП на свій розсуд, коли це політично необхідно.

Чималі проблеми виникають і з застосуванням коефіцієнту ПКС (паритет купівельної спроможності). Проблема системна – навіть методика Організації економічного співробітництва та розвитку з її рівнем прозорості, яка викладена на 408 аркушах включає перелік обмежень застосування цього параметру. Сама по собі методика дозволяє країнам-учасницям самостійно обирати товари для порівняння, але цілий ряд товарів взагалі не потрапляють у розгляд. Одні країни використовують ціни реальних транзакцій, інші – заявлені ціни продавців. Чимало країн використовує ціни у столиці, і також чимало - середніх територій. Ціни визначаються одними країнами в одному конкретному місяці року, іншими – в середньому за рік. І це далеко не повний перелік питань до ПКС. Нема також якісної статистики за видами підприємств, які до того ж здатні міняти форми і вид діяльності.

Також є й таке поняття як рівень шуму. Варто розуміти, результати аналізу будуть настільки точні, наскільки дозволяють дані. Кожну групу даних потрібно ретельно аналізувати, перевіряти на достовірність та здатність до використання. Не варто також оцінювати короткі періоди та незначні зміни – значення росту або падіння доходів чи обсягів операцій менше 2% неінформативні, оскільки залишаються у межах похибки обчислення або рівня шуму, внаслідок проблемності одиниць виміру.

І наостанок, у потоці цифр, значення яких нечітко визначено та незрозуміло, будь-яка людина легко знаходить для себе підтвердження саме тих теорій, які здаються їй більш приємними. Так званий когнітивний ефект, що так властивий психології людини.